

Rebellerende vrouwen

Hoe groot is tegenwoordig nog het onbehagen bij de vrouw? Dat lijkt Anneke Ribberink zich af te vragen bij een historische terugblik op de meer en minder succesvolle activiteiten van de vrouwenbeweging.

ANNEKE RIBBERINK

‘Het lijkt mij dan ook tijd dat vrouwen eens wat politieke druk gaan uitoefenen, op allerlei terrein. Zij zouden bij voorbeeld kunnen nagaan welke partij de moed heeft een principiële verandering van de abortuswetgeving op haar programma te zetten. Ik heb het gevoel dat dit één van de terreinen is waarop de geringe deelname van vrouwen aan het politieke leven zich tegen hen keert.’

Dit citaat van Joke Kool-Smit uit haar beroemde artikel over ‘het onbehagen bij de vrouw’ uit 1967¹ legt een zwakke plek bloot: aan de vooravond van de tweede feministische golf kon bepaald niet gezegd worden dat de relatie tussen vrouwen en de politiek een erg soepele was. Politiek gold voor beide sexen als mannenterrein, ondanks het feit dat vrouwen in 1917 het passief en in 1919 het actief kiesrecht hadden verworven. Vrouwen bekleedden slechts in geringe mate leidende functies in politieke partijen en waren slecht vertegenwoordigd in de Tweede Kamer. In datzelfde jaar 1967 waren slechts 12 van de 150 leden, 8 %, van het vrouwelijk geslacht. Onze eerste — en lange tijd enige — vrouwelijke

Over de auteur Anneke Ribberink is verbonden aan de sectie Nieuwste Geschiedenis van de Vrije Universiteit te Amsterdam. In 1998 promoveerde zij op ‘Leidsvrouwen en zaakwaarneemsters. Een geschiedenis van de Aktiegroep Man Vrouw Maatschappij (MVM) 1968-1973’ (Hilversum: Verloren)

Noten Zie pagina 99

minister, Dr. Marga Klompé, was pas in 1956 aangetreden.²

Niet alleen getalsmatig waren politiek en vrouwen geen vrienden van elkaar, ook inhoudelijk wrong het, zo blijkt uit het proefschrift van de historica Anneke Linders over de belangrijke sociaal-democratische politica uit de jaren vijftig, Corry Tendeloo. Als vrouwen zich al met politiek bezig hielden, werd vaak als argument om dit te legitimeren gebruikt, dat zij door hun vrouwelijke aard beter geschikt waren om problemen uit het alledaagse leven en van sociaal zwakkeren te begrijpen. Vrouwen zouden in de benadering van politieke vraagstukken ook meer hun intuïtie laten spreken dan mannen.

Maar naarmate vrouwen op hoger niveau kwamen, bijvoorbeeld in de Tweede Kamer, werd door de betrokken politica’s steeds meer afstand genomen van deze argumentatie, uit terrechte vrees minder serieus te worden genomen. Ze wensten niet langer geassocieerd te worden met typische ‘vrouwenzaken’ als maatschappelijk werk en cultuur en wilden daarentegen laten zien dat ze ook verstand hadden van ‘mannenzaken’ als defensie en economie. Maar eenmaal dat doel bereikt, doemde er een nieuw gevaar op: dan liepen ze weer de kans onvrouwelijk te worden gevonden. Met andere woorden: vrouwen moesten als het ware op eieren lopen om te kunnen slagen als politica; in feite konden zij het zelf goed doen.³

Een belangrijke oorzaak van de afwezigheid

Anneke Ribberink *Rebellerende vrouwen*

van vrouwen in de politiek was dat het feminisme als politieke stroming nagenoeg was verdwenen. De nawerking van de Tweede Wereldoorlog met haar sterke hang naar veiligheid en een hecht traditioneel gezin en de druk van de Koude Oorlog, waardoor feminisme werd geassocieerd met op tractors rijdende vrouwen uit het Oostblok, resulteerden in een verzwakking van de tijdens het interbellum nog tamelijk sterke beweging. Er waren wel vrouwenorganisaties, maar deze hadden voor het overgrote deel geen politiek karakter. Een van de bekendste uitzonderingen op deze regel werd gevormd door de organisatie ‘Vrouwenbelangen’, die in kleine kring het feministisch debat levend hield. Daarnaast moet worden gewezen op het Nederlandse Vrouwen Comité, dat als belangrijkste adviesorgaan voor de regering op het terrein van vrouwenzaken een politieke pressiegroep van gewicht vormde. Maar alles bijeen ging het hier om druppels op een gloeiende plaat.

TWEDE GOLF

Deze situatie zou echter veranderen. In het kielzog van de brede vernieuwingsbeweging van de jaren zestig ontstond de tweede feministische golf, die op alle mogelijke terreinen, waaronder het politieke, de traditionele genderverhoudingen ter discussie stelde. Heeft deze tweede feministische golf in de verhouding tussen vrouwen en politiek verandering gebracht? Het antwoord moet genuanceerd luiden: als we anno 2004 de balans opmaken kan ook nu nog niet gezegd worden dat de politiek haar mannenkarakter heeft verloren. Toch zijn vrouwen in vergelijking met 1967 er wel op vooruit gegaan, in kwantitatief en ook in kwalitatief opzicht. In de jaren zeventig en tachtig is het percentage vrouwelijke Kamerleden fors toegenomen en sinds 1998 is meer dan een derde van de Tweede-kamerleden vrouw.⁴

Juist de toename in de jaren zeventig en tachtig duidt op een positieve uitstraling van de tweede golf in dit opzicht. Ook inhoudelijk werd succes geboekt. De oproep van Kool-Smit uit

1967 bleef niet onbeantwoord, getuige het feit dat in 1981 met de aanneming van de nieuwe abortuswet door de Tweede Kamer meteen het grootste politieke succes van de feministische beweging was bezegeld. Voor- en tegenstanders waren ontevreden over de wet, maar in de praktijk bleek het een realisering van de wens uit de feministische strijd, dat de vrouwen zelf moesten kunnen beslissen over een abortus.⁵ In tal van debatten en demonstraties werden nieuwe generaties vrouwen bij de politiek betrokken en werden nieuwe onderwerpen op de agenda gezet. Toch is het feministische politieke pad niet steeds over rozen gegaan. Met name de verhouding van feministen tot de traditionele mannen sfeer van overheid, parlement en politieke partijen — de politiek in engere zin — was nogal eens moeizaam.

De vraag kan dan ook gesteld worden of het feminisme niet essentiële kansen heeft gemist op het moment suprême. Het feminisme was in de late jaren zestig op de politieke agenda gezet door debatten in allerlei media en de oprichting van de groeperingen Man Vrouw Maatschappij (1968) en Dolle Mina (1969). Laatstgenoemde actiegroep was weliswaar succesrijk, maar wars van het gevestigde politieke bedrijf, immers deel van het establishment, waaraan de Mina’s, als rechtgeaarde kinderen van zestig een broertje dood hadden. In die zin waren ze voorlopers van het wantrouwen jegens de gevestigde politiek dat een kenmerk was van het radicaal-feminisme dat in 1971 in Nederland werd geïntroduceerd.

HET PATRIARCHAAT

Afkomstig uit de Verenigde Staten, ging deze variant van het feminisme uit van een universele mannenheerschappij, het ‘patriarchaat’, waarin vrouwen en het vrouwelijk element onderdrukt werden. Politiek gesproken hield dit in dat mannen, de onderdrukkende sekse, niet thuis hoorden in de feministische beweging. Varianten van de radicaal-feministische ideologie werden met name in de tweede helft van de jaren zeventig toonaangevend in het feminisme, alhoewel zij in

haar pure vorm slechts door kleine groepjes werd beleden.

Doeltreffend was het radicaal-feminisme in die zin dat het een alomvattende zienswijze leverde, die door haar alles verklarende kracht de beweging van een ongewoon elan voorzag, nationaal en internationaal. Weliswaar waren er maar weinig feministen die alle mannen en al het mannelijke uit hun levens wilden bannen, maar het overheersende gevoel was toch dat vrouwen 'onderdrukt' waren en dat verzet daar tegen geboden was. Verzet dat onder invloed van de radicaal-feministische leuze 'het persoonlijke is politiek' werd uitgebreid naar de privé-sfeer.

In de tweede helft van de zeventiger jaren bereikte de beweging in Nederland dan ook haar hoogtepunt qua omvang. Nauwkeurige gegevens zijn niet beschikbaar, maar een redelijk betrouwbare schatting is dat de beweging tegen het eind van dit decennium rond de zeven- à negenduizend vrouwen telde, die actief waren in feministische organisaties en groeperingen.⁶ Het grote elan dat kenmerkend was voor deze periode zorgde ook voor massale opkomst bij demonstraties voor de legalisering van de abortus provocatus, zoals die in februari 1972 te Utrecht. Dergelijke politieke manifestaties zijn zeer belangrijk geweest voor de uiteindelijke legalisering.

Het elan van deze fase heeft ook positief gewerkt voor de deelname van vrouwen en feministen aan politieke partijen en vertegenwoordigende lichamen. In 1972 was het percentage vrouwen in de Tweede Kamer iets gestegen tot 9,3 en in 1977 zelfs tot 14. Daarna zou het blijven stijgen. Een organisatie als Man Vrouw Maatschappij werkte grotendeels door volgens haar oorspronkelijke stramien, dat zich richtte op verwerven van politieke macht in bestaande gremia, ondanks dat ook zij de invloed van het radicaal-feminisme onderging. Deze werkwijze resulteerde in aanzienlijke beïnvloeding van politiek verwante partijen, met name de Partij van de Arbeid en haar vrouwenorganisatie, de Rooie Vrouwen. Een ander belangrijk wapenfeit van Man Vrouw Maatschappij was de totstandko-

ming van een landelijk emancipatiebeleid onder het kabinet-Den Uyl in 1974.

Maar niettemin deed het radicaal-feministische wantrouwen toch zijn werk in de hoofdstroom van de beweging. Er bestond veel argwaan jegens het establishment en de gevestigde politiek, die zich nu eenmaal schuldig maakte aan 'vuile handen' en het sluiten van compromissen. Vanuit een 'jaren-zestig-optiek' in combinatie met een radicaal-feministisch sentiment werden deze gremia beschouwd als 'rechts', horend tot de verfoeide gevestigde (mannen-) orde. Hier was sprake van versterking van de trend die zich onder Dolle Mina al had aangekondigd.

DE AUTONOME VROUWENBEWEGING

De indruk moet niet ontstaan alsof er geen basis was voor dat wantrouwen. Die was er wel. De gevestigde politiek had in het verleden immers zelden vooraan gestaan als het erop aankwam de vrouwelijke sekse vooruit te helpen. Maar het gaat erom dat dit wantrouwen een belemmering vormde om de openingen te zien en de kansen te grijpen die zich wel degelijk voordeden in de voor het feminisme gunstige jaren zeventig. Dit wantrouwen kwam op diverse manieren tot uiting.

Vanuit de zogenoemde autonome vrouwenbeweging — dat deel van het feminisme dat los stond van elk gevestigd instituut — die de hoofdstroom vormde eind zeventiger jaren, bestond veel argwaan jegens de Rooie Vrouwen in de PvdA als betrokkene bij de kwestieuze mannenpolitiek. Dit wantrouwen werd, begrijpelijkerwijs, vergroot nadat de Rooie Vrouwen hun partij waren blijven steunen toen deze in de abortusdebatten in 1977 een compromis voorstelde dat niet de steun van de feministische hoofdstroom had.

Uit het voorgaande vloeit voort dat het wantrouwen van de feministische beweging jegens een groot deel van de politieke partijen ook die ter linkerzijde betrof, inclusief de vrouwen die deze partijen vertegenwoordigden. Dit was allerm minst vanzelfsprekend, aangezien het tweede-

golf-feminisme gold als een beweging van links. In een in 1982 gepubliceerd interview hebben enkele van die partijvertegenwoordigsters, leden van de Tweede Kamer, zich hierover beklaagd. In feite zouden alleen CPN en PSP, typische getuigenispartijen, acceptabel zijn voor de hoofdstroom van het tweede-golf-feminisme.⁷

Zelfs het emancipatiebeleid, toch bedoeld om de situatie van vrouwen in feministische zin te verbeteren, stuitte aanvankelijk op weerstand bij grote delen van de feministische beweging. Voor zover die weerstand de eerste staatssecretaris voor emancipatiezaken, Jeltien Kraayeveld-Wouters, had gegolden, die immers deel uitmaakte van het 'rechtse' kabinet Van Agt-Wiegel (1977-1981), is dit nog begrijpelijk. Wat niet weg neemt dat Kraayeveld-Wouters wel degelijk probeerde een goed emancipatiebeleid van de grond te trekken en daarvoor ook geld tot haar beschikking had. Tot haar beleidsmaatregelen behoorde onder meer de instelling van regionale vrouwenbureaus, die binnen grote delen van de feministische beweging omstreden waren. Dergelijke bureaus, bedoeld om ingezet te worden ten behoeve van vrouwenemancipatie, werden door veel feministen beschouwd als uitingsvormen van de inkapselende en bureaucratische werking van de gevestigde politiek.⁸

Volstrekt niet op zijn plaats echter was het wantrouwen waarmee ook Hedy d'Ancona, de tweede staatssecretaris van emancipatiezaken, werd verrast. Zij maakte deel uit van het coalitie-kabinet van CDA, PvdA en D'66 (1981-1982). Deze mede-oprichtster van Man Vrouw Maatschappij en van het feministische blad *Opzij* (1972) kreeg bij haar aantreden niet het krediet waarop ze als oudgediende in het feminisme recht had. Veelzeggend is het volgende citaat uit haar onlangs verschenen memoires:

'en een aanzienlijk deel van de vrouwenbeweging zag al helemaal geen heil in welke overheidsbemoeienis dan ook. Mijn benoeming, die je eventueel zou kunnen zien als een hommage aan meer dan tien jaar vrouwenstrijd, werd eerder beschouwd als een verachtelijk heulen met de vijand.'⁹

Het wantrouwen jegens de gevestigde politiek manifesteerde zich ook binnen de Rooie Vrouwenorganisatie, waar een stroming aanwezig was die zich groepeerde rond het thema 'anders omgaan met macht'. Deze stroming, die kritiek had op de mannencultuur in de politiek met zijn eindeloos lange werktijden, haantjesgedrag en het bekende opereren in achterkamertjes, had zowel banden met het verleden als met het feminisme uit de jaren zeventig. Enerzijds was ze een voortzetting van de 'vrouwelijke' manier van politiek bedrijven uit de jaren vijftig, anderzijds was ze verwant met de radicaal-feministische kritiek op de mannenpolitiek. Binnen de Rooie Vrouwen heeft ze positief en negatief gewerkt.

Positief omdat deze richting een creatieve impuls vertegenwoordigde voor de bestaande politieke cultuur. Het best kwam dit streven tot uiting in de pogingen van vrouwelijke Kamerleden in de late zeventiger en begin tachtiger jaren om het politieke bedrijf te veranderen. 'Jelskeline' was de geuzennaam van drie Rooie Vrouwen — Elske ter Veld, Eveline Herfkens en Jeltje van Nieuwenhoven — die poogden de omgangsvormen in de Tweede Kamer te veranderen: men wilde geen concurrentie en mannetjesmakerij meer, maar onderling overleg en wederzijdse steunbetrachting.¹⁰ De keerzijde van de medaille werd gevormd door de tweespalt en uiteindelijk scheuring binnen de Rooie Vrouwen die deze richting eveneens heeft veroorzaakt.

Landelijk contactvrouw (voorzitster) van deze organisatie en vertegenwoordigster van de stroming 'anders omgaan met macht' Frouke Stoec-kart, trad in 1982 af omdat zij opliep tegen de structuur van de Rooie-vrouwenorganisatie. Die liet in haar opvatting te weinig ruimte voor werkelijke democratisering en voor de inbreng van emoties en deed een te groot beroep op tijd en energie van vrouwen, inclusief die van de landelijke contactvrouw zelf.¹¹ Deze kritiek op de structuur van de Rooie Vrouwen, die teveel een kopie zou zijn van die van de (mannen-)partij waarin ze functioneerde, heeft niet alleen tweespalt veroorzaakt, maar ook de slagvaardigheid van de Rooie Vrouwen ernstig bemoeilijkt. Hal-

verwege de jaren tachtig ontwikkelden zich dan ook steeds meer netwerken van vrouwelijke PvdA-politici buiten de Rooie Vrouwen om.¹²

MENTALITEITSVERANDERING

Begin jaren tachtig had de feministische beweging veel vooruitgang geboekt op het terrein van bewustwording en mentaliteitsverandering. Het was niet gering dat het eenzijdige toekomstbeeld van meisjes en jonge vrouwen van de eeuwige full-time huisvrouw en moeder, dat in de jaren zestig nog dominant was, ruim tien jaar later al definitief was doorbroken. Echter de spanning tussen het compromisloze streven van de feministische beweging enerzijds en de stugge gevestigde politieke en ambtelijke structuren anderzijds had er in geresulteerd dat op het machtspolitieke terrein door de feministische hoofdstroom minder winst was behaald dan op grond van haar elan en omvang gerechtvaardigd lijkt.

Tijdgenoten hekelden het gebrek aan goede kinderopvangvoorzieningen en het feit dat de herverdeling van de betaalde en onbetaalde arbeid nauwelijks op gang was gekomen. Illustratief was de geringe toename van vrouwen in de hogere arbeidsregionen. Hoogconjunctuur en feministische invloed brachten gezamenlijk sinds eind jaren zestig een toename van betaalde vrouwenarbeid tot stand. Vrouwen bleven echter oververtegenwoordigd in de lagere en deeltijdbanen, slecht betaald en met weinig promotiekansen. Aan het begin van de jaren tachtig was het percentage betaald werkende vrouwen gestegen van 22 in de jaren zestig naar 32, maar zij bekleedden slechts 5 tot 10 procent van de hogere en beleidsfuncties. Overigens hadden vrouwen die toegang zochten tot de arbeidsmarkt vanaf de late zeventiger jaren ook te kampen met forse tegenwind in de vorm van de neergaande lijn in de conjunctuur die toen steeds meer zichtbaar werd.¹³

Een ondersteuning van de hier gepresenteerde stelling over de te geringe politieke winst behaald door de feministische beweging als ge-

volg van haar compromisloze houding is te vinden in het thema van de geweldbestrijding. In de jaren zeventig kwamen diverse feministische actiegroepen op die zich organiseerden rond kwesties als bestrijding van (seksueel) geweld jegens vrouwen, zowel in de openbare als in de privé-sfeer. In de latere jaren van dit decennium ontstonden tevens groeperingen gericht tegen harde (in de zin van gewelddadige) pornografie. Theoretisch paste deze strijd in een radicaal-feministische opvatting die geweld en porno beschouwde als uitingen van de machtsongelijkheid tussen mannen en vrouwen. Ook dit segment van de feministische beweging vertoonde grotendeels een patroon van wantrouwen jegens de overheid als patriarchaal en inkapselend instituut.

Een voorbeeld vormden de Stichtingen *Blijf van mijn Lijf*, begin zeventiger jaren opgericht om hulpverlening te bieden aan slachtoffers van mannelijk geweld. Deze stichtingen wantrouwden de overheid en weigerden om daarmee samen te werken. Er volgden jaren van moeizame onderhandelingen over subsidievoorwaarden en over de vraag of er überhaupt subsidie moest worden aanvaard, iets waarover sommige groeperingen van *Blijf van mijn Lijf* grote twijfels hadden. In de loop der tachtiger jaren werd de houding van de stichtingen pragmatischer, onder invloed van ontwikkelingen die in de volgende paragraaf worden beschreven, maar ook omdat de stichtingen kampten met grote financiële tekorten. Het is niet moeilijk te bedenken dat *Blijf van mijn Lijf* het zich met een minder rechtlijnige opstelling makkelijker had kunnen maken, zeker gezien het feit dat in gevestigde politieke kringen een redelijke mate van sympathie voor de strijd tegen (seksueel) geweld aanwezig was.¹⁴

PRAGMATISME

In de loop der tachtiger jaren raakten binnen de feministische beweging eerder verwerpelijk geachte doeleinden als streven naar macht in politiek en samenleving en naar een goed betaalde

carrière geaccepteerd. Vermoedelijk was sprake van een zich voegen in de trend van een in dit decennium onder invloed van de economische recessie harder wordende samenleving. Deze werd gekenmerkt door een no-nonsense mentaliteit, mede in verband met uit de hand gelopen inflatiecijfers, dito uitgaven in de collectieve sector en een aanhoudend hoge werkloosheid.¹⁵ Bovendien werden de scherpe kanten in de verhouding tussen feminisme en gevestigde politiek er afgeslepen onder invloed van een zekere mate van institutionalisering die ondanks alles plaatsvond. Een voorbeeld van die institutionalisering was de aanstelling van medewerksters vrouwenstudies aan de meeste Nederlandse universiteiten in de jaren tachtig, waardoor een belangrijk segment van de feministische beweging werd 'ingekapseld'.

Een ander voorbeeld vormt het emancipatiebeleid. Na haar moeizame start is Hedy d'Anconer in geslaagd een brugfunctie te vervullen tussen overheid en feministische beweging, waardoor het emancipatiebeleid meer geaccepteerd raakte in feministische kringen. Tijdens haar bewind, hoe kortdurend ook, werden de bouwstenen aangedragen voor het verdere emancipatiebeleid in de jaren tachtig. Zij benoemde onder meer een commissie die zich bezighield met de vraag hoe de feministische theorievorming vertaald kon worden op beleidsniveau.

Deze commissie publiceerde een in feministische kringen veelbesproken rapport, waarin een duidelijk verband werd gelegd tussen de economische en seksuele onderdrukking van vrouwen.¹⁶ Hiermee werd de basis gelegd voor een overheidsbeleid dat aandacht besteedde aan de bevordering van de economische zelfstandigheid van vrouwen en daarnaast aan bestrijding van het seksueel geweld. Met name de welwillende attitude van overheidszijde met betrekking tot het laatstgenoemde item, radicaal-feministisch thema bij uitstek, maakte het voor feministen gemakkelijker om op hun beurt het vroegere wantrouwen jegens de gevestigde politiek en de overheid te laten varen. Er was zonder

meer sprake van een ommekeer in de feministische attitude, die veel toeschietelijker werd, onder invloed van het groeiend pragmatisme.

In 1986 steeg het percentage vrouwen in de Tweede Kamer naar 20. Ook het aandeel vrouwen in Gemeenteraden, Provinciale Staten en Eerste Kamer was nog nooit zo hoog geweest als in de late tachtiger jaren.¹⁷ Hoewel er geen rechtstreeks verband bestaat tussen deze toegenomen aantallen politica's en een veranderde houding van het feminisme ten aanzien van de gevestigde politiek, is wel sprake van een indirecte relatie.

Activiteiten in de gevestigde politiek werden niet langer meer gekritiseerd door het feminisme, hetgeen de betrekkingen tussen de politiek en vrouwelijke politici enerzijds en de beweging anderzijds versoepelde. Als vrucht van het emancipatiebeleid met zijn subsidies voor projecten voor positieve actie hadden de diverse politieke partijen sinds de jaren tachtig hun pogingen om meer vrouwelijke kandidaten in eigen gelederen en in de vertegenwoordigende lichamen te krijgen sterk geïntensiveerd. De Partij van de Arbeid liep in dit opzicht op kop, met haar streven sinds 1986 naar een 50%-vertegenwoordiging van vrouwen in alle relevante politieke gremia.

In de ogen van menigeen wellicht een nadeel was dat, als gevolg van het toegenomen pragmatisme, experimenten met een 'andere manier van politiek bedrijven' in de loop van dit decennium verdwenen. De vrouwelijke parlementariërs hadden zich rond 1985 in behoorlijke mate aangepast aan de traditionele parlementaire (mannen-)cultuur.

Aan het eind van de tachtiger jaren bleek het tijd voor het feminisme van de tweede golf geheel te verlopen. 'Emancipatiemoedigheid' binnen en buiten de beweging begon haar tol te eisen in de vorm van verminderde actiebereidheid. Bovendien kon de beweging bogen op een aantal successen, vooral in de sfeer van het onderwijs, de mentaliteitsverandering en de 'lijfpolitiek': feminisme was dan weliswaar niet overbodig, maar leek toch minder noodzakelijk dan voorheen. Deze neerwaartse tendens werd versterkt door

een rechtser wordenden tijdgeest, tengevolge waarvan ook andere nieuwe sociale bewegingen in kracht afnamen. Een politiek klimaat waarin een aanhoudend stringent bezuinigingsbeleid van regeringswege noodzakelijk werd geacht, gekoppeld aan de ineensstorting van het communisme in Oost-Europa, werkte niet bevorderlijk voor een links-gericht actiewezen.¹⁸ Begin jaren negentig was er van de oorspronkelijke feministische beweging niet veel meer over.

DERDE GOLF VAN ALLOCHTONE VROUWEN?

Sedert een aantal jaren wordt regelmatig geschreven over de mogelijkheid of noodzaak van een derde feministische golf. Dat er op korte termijn een nieuwe feministische beweging van autochtone vrouwen (en mannen) zal komen is echter twijfelachtig. Weliswaar leeft het feministisch gedachtegoed voort in instituties en in feministische wetenschapsbeoefening, maar er is geen manifest krachtig onbehagen, zoals dat eind jaren zestig wel het geval was.

Integendeel, de sinds de jaren negentig hernieuwde marginalisering van het feminisme als politieke stroming zet zich voort. De oorzaak hiervan is gelegen in de afwezigheid van vers kader. De jonge generatie autochtone vrouwen van nu plukt de vruchten van de tweede feministische golf en beschouwt zichzelf niet als achtergesteld. Volgens Sanderijn Cels, auteur van een bekend boek over dit onderwerp, delen jonge vrouwen met sympathie voor het feminisme de idealen van de tweede golf, maar voelen ze niet de behoefte daarvoor in actie te komen via een beweging.¹⁹

Er zijn hier en daar wel initiatieven, zoals de oprichting van feministische cafés, waar gelijkgezinde jonge vrouwen met elkaar discussiëren over feministische onderwerpen, maar daar blijft het voorlopig bij. Er zijn echter nog niet gerealiseerde punten. Niet gerealiseerd, deels vanwege politieke en maatschappelijke tegenwerking, deels vanwege gemiste kansen tengevolge van de feministische scherpelijperij in de jaren zeventig, waarvan in dit artikel sprake is. Zaken

die toen speelden, met name de gebrekkige herverdeling van de betaalde en onbetaalde arbeid over de seksen en de problemen rond kinderopvangzieningen, zijn ook nu niet opgelost, ondanks het inhaaleffect van de laatste twee decennia.

Maar de impuls voor een nieuwe feministische golf zal van een andere kant moeten komen. En dan gaan de gedachten onmiddellijk uit naar een mogelijke beweging van migrantenvrouwen, waarover veel wordt gespeculeerd. Zeker is dat er met name onder veel jonge Turkse en Marokkaanse vrouwen onbehagen heerst. De media staan bol van verhalen over onvrede tengevolge van de botsing tussen niet-westerse culturen, waarin de ondergeschiktheid van vrouwen vaak een gegeven is en de westerse samenleving, waarin de vrouwenemancipatie een feit is. Maar onvrede is een ding en de stap naar een beweging een ander.

Sociale bewegingen, zo leren de geschiedenis en sociologische theorieën ons, ontstaan pas als op basis van breed gedeeld onbehagen voldoende gelijkgezinden te mobiliseren zijn. De mobilisatie van migrantenvrouwen, mocht die plaatsvinden, zal met veel meer pijn en moeite gepaard gaan dan bijvoorbeeld het ontstaan van de 'witte' feministische beweging eind jaren zestig. Rebellerende vrouwen hadden het toen ook zeker niet gemakkelijk, maar hun vertrekbasis was toch doorgaans aanzienlijk geëmancipeerder dan die van veel migrantenvrouwen, zo lijkt het. Hoeveel van deze vrouwen zullen bijvoorbeeld bereid zijn voor hun emancipatie de hoge prijs te betalen van uitstoting door de familie? Tot nu toe horen we vooral het geluid van Ayaan Hirsi Ali, die oproept tot een derde feministische golf. Niet duidelijk is in hoeverre zij spreekbuis is van een bredere achterban dan wel in hoofdzaak preekt voor eigen parochie.²⁰

Een gemeenschappelijk punt van onvrede van kritische allochtonen en autochtonen, waarop een begin van politieke actie tot stand zou kunnen komen, is het beeld van vrouwen in de reclame. 'De vrouw als lustobject' was een belangrijk punt van kritiek uit de beginfase van de

tweede feministische golf. In dit opzicht is er weinig verbeterd, eerder is de zaak nog verslechterd als men de huidige reclame in ogenschouwing neemt. En ook in allochtone kring bestaat veel kritiek op dit westerse reclamebeeld van meisjes en vrouwen, dat denigerend en ontluisterend wordt gevonden. Een dergelijk actiepunt heeft als voordeel dat het niet als breuk met de eigen allochtone cultuur ervaren hoeft te worden. Het

kan tevens als vertrekpunt dienen voor mogelijke actie op andere gebieden op een later tijdstip, indien gewenst. Een bijkomend voordeel van een dergelijk gemeenschappelijk optreden is dat het kan bijdragen tot overbrugging van culturele tegenstellingen. En dat is in een tijd waarin het wederzijds onbegrip tussen autochtonen en allochtonen welig tiert geen overbodige luxe.

Noten

- J. Kool-Smit, 'Het onbehagen bij de vrouw', in: J. de Wildt en M. Harberts (eds.), *Joke Smit. Er is een land waar vrouwen willen wonen: teksten 1967-1981* (Amsterdam, 1984) 15-42, aldaar 39. (Overdruk van artikel in *De Gids*, november 1967).
- J.C. Schokking, *De vrouw in de Nederlandse politiek. Een inleidend onderzoek* (Assen, 1958) 190,203,216,220,249. M. Leijenaar, *De geschade heerlijkheid. Politiek gedrag van vrouwen en mannen in Nederland, 1918-1988* (Den Haag, 1989)
- A. Linders, *Frappez, frappez toujours! N.S. Corry Tendeloo (1897-1956) en het feminisme in haar tijd* (Hilversum, 2003). Zie ook H. van de Velde, *Vrouwen van de partij. De integratie van vrouwen in politieke partijen in Nederland, 1919-1990* (Leiden, 1994) 371 e.v.
- Beroep: Kamerlid (v)*, Folder bij de gelijknamige tentoonstelling in het Tweede-Kamergebouw (Den Haag, 1998).
- Zie J. Outshoorn, 'Half werk. Vrouwenbeweging, emancipatie en politiek, 1950-1990', *Leidschrift. Historisch Tijdschrift*, 17,2 (2002) 35-52, aldaar 44,45.
- A. Ribberink, 'De tegenstrijdige impact van de tweede feministische golf', *Nieuwste tijd, kwartaalschrift voor eigentijdse geschiedenis*, 1,2 (oktober 2001) 21-37, aldaar 27.
- 'Kamervrouwen- 'Wij zijn sowieso al verdacht', in: A. Bleich e.a., eds., *Feminisme en politieke macht I* (Amsterdam, 1982) 146-154, met name 148-150.
- T. Dijkstra en J. Swiebel, 'De overheid en het vrouwenvraagstuk: emancipatiebeleid als mode en taboe', *Socialisties-Feministische Teksten 7* (Amsterdam, 1982) 42-64, aldaar 43, 51-59. J. Oldersma, 'More women or more feminists in politics? Advocacy coalitions and the representation of women in the Netherlands 1967-1992', *Acta Politica* (2002) 283-317, met name 291-296. Verder M. Prins, *Emancipatie van vrouwen in beweging. Emancipatie als (be)stuuringsvraagstuk (1974-1989)* (Groningen, 1989) 46,47.
- H. d'Ancona, *Het persoonlijke is politiek* (Amsterdam, Antwerpen, 2003) 52.
- M. Schuur, 'De machteloosheid van het vrouwelijke. Vrouwen en parlementaire cultuur', *Spiegel Historiaal* (oktober 2002) 10,37,467-521.
- I. Borrèl e.a. 'Rooie Vrouwen, zonder roeispanen tegen de stroom in?' *Rooie Vrouw, blad van de Rooie Vrouwen in de Partij van de Arbeid* (januari 1983) 2,8-12.
- Van de Velde, *Vrouwen van de partij*, 231.
- M. Morée, 'Mijn kinderen hebben er niets van gemerkt'. *Buitenshuis werkende moeders tussen 1950 en nu* (Utrecht, 1992) 226,227.
- C. Roggeband, *Over de grenzen van de politiek. Een vergelijkende studie naar de opkomst en ontwikkeling van de vrouwenbeweging tegen seksueel geweld in Nederland en Spanje* (Assen, 2002) 43-78. L. Lederer, *Heksennacht. Feministische visies op pornografie* (Amsterdam, 1982).
- P. de Rooy, *Republiek van rivaliteiten. Nederland sinds 1813* (Amsterdam, 2002) 268.
- M. van der A e.a., *Een analyse van het 'vrouwenvraagstuk'* (Den Haag, 1982). Zie ook Oldersma, 'More women or more feminists', 296 e.v.
- Leijenaar, *Geschade heerlijkheid*, 243. Het landelijk percentage vrouwen in gemeenteraden bedroeg in 1986 19,1. Het landelijk percentage vrouwen in Prov. Staten bedroeg in 1987 25,9 en het percentage vrouwen in de Eerste Kamer 26,6.
- J. W. Duyvendak e.a. (eds.), *Tussen verbeelding en macht. 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland* (Amsterdam, 1992) hoofdstuk 3.
- S. Cels, *Grrls!. Jonge vrouwen in de jaren negentig* (Amsterdam, 1999).
- NRC *Handelsblad*, 8 maart 2003 en 8 maart 2004.